

Márkus Ferenc

Emlékvénylés – térben és időben

Szoliva János: Idő-repeszek című
kötetéről

A kötet címe és a költő személyes megszólalása - Kanizsa TV, 2004 nyara, interjú a K'arc című műsorban - szerint is az emlékezés, vagyis a szétrobbant idő repeszének a megtalálása, összegyűjtése és a szétrepülés előtti állapotába való visszarendezése az alkotás kétségtelen szándéka.

Ugyanis a múltját kutató, az időt bűvároló ember szinte akarva- akaratlanul fölismeri nemcsak az élete, személyes sorsa, hanem a mindent magában foglaló léte kezdetét, mint tőle független adottságot, továbbá az életben adódó összes lehetőséget. Vagyis saját szabadságát és az emberi, költői beteljesedésre szóló hivatását.

Az idő ezeknek a mozzanatoknak egysége és különbözősége, de olyan összefüggésben, hogy mindenki a saját idejét éli meg. Saját ideje pedig be van ágyazva a világ idejébe, mint ahogy az egyén léte is része a világ létének. Saját idejét - ez különösen a költőre vonatkozik - , úgy valósítja meg, ha a világ idejének is tartalmat ad. Ebben a folyamatban pedig a szembeállítás és az azonosulás elkerülhetetlen velejárója a földi életnek, sőt az élet egészére, ezen belül a részeire is irányuló emlékezésnek.

Ehhez jelentős hozzájárulás Soliva János költői képessége, amely a szerteszét repülő időforgácsokat ebben a mostani és más, korábbi kötetében egyaránt úgy kényszeríti művészi egységbe, mint annak a történelemnek az összetartozó részeit, amelyben minden - időben, térben előre és hátra - a teljesség felé irányul.

Ekkor pedig a szépség jelen pillanatú kegyelme már nemcsak a költő emlékezetében, hanem az elmélkedve olvasó ember befogadói élményében is felidéri az eltűnt időt, a múltat, valami megtapasztalható jósnak a visszfényét, ami segít a jelen terheinek a továbbvitelében, egyben pedig elővételezi a fölszíkázó reményben a költő és befogadó jövődjét.

Szoliva Jánostól nem szokatlan meglepetéssel indul a kötet lírai „antréja”. A filmesek nyelvén szólva: total plan- nal.

Az *Ott születtem* című háromsoros ugyanis az emlékezés áradását megindítandó az időélmények helyszínét, valamennyi később felbukkanó emléke teljes terét helyezi szemünk elé. A látszólag, még inkább elképzelhetően közelítő - ez „a ház” - jutunk komótos mozgással - „összeért, közelít” - a látóhatár peremére - „táj, határ, Mura” - majd tér- idő síkváltással a költemény és a kötet lírai történéseinek, emlékképeinek szempontjából a legfontosabb kijelentésig: „..., ott születtem.”

Ami pedig meglepő: az a tér hangsúlyozása. Pontosabban a születés pillanatának a tér egészével és mozgó - „összeért, közelít, születtem” - részleteivel - „ház, táj, határ, Mura” - lehetséges azonosítása, ábrázolása.

Ez pedig gondolati távlatában azt a filozófiai ötletet hangsúlyozza, hogy az ember nem csupán és elsődlegesen időbeli, történelmi létező, hanem ugyanannyira vagy talán még jobban a térrel meghatározható individuum. Létünk nem a bőrünkön, nem a testünk határain belül, hanem azon kívül is van. Egy bizonyos területen, mezőn van elosztva. Ez a mező a világ! Mégpedig az általunk bejárt világ, a vele járó aggodalom, gond és gondoskodás. Amint Einstein az anyagot nem a testnek, hanem erőternek fogta föl, Martin Heidegger az embert a lét meghatározott régiójának, terének tekintette.

A meglepetéssel együtt emlegethető másik összefüggés a kötet képvilágába vezet be, avatja be az olvasót.

Ugyanis az emlékezést megindító, kötetkezdő alkotás: paradigma, azaz „őskép”. A tér, az idő egymást feltételező egysége benne még alig szétválasztható szimbiózisban van. A későbbi költemények viszont már ikonok, amelyekben az öröklét, az Egy tagolatlanságát felváltja a részekre,

részletekre tagolódás, amit a kötet következő verseiben meg fogunk tapasztalni.

Kisebbségi meglepetés, de meglepetés a mű mondatszerkezete. Három sor, három mondat, amelyek egyetlen alárendelt összetett mondatban egyesülnek. Az első és a második - egymással kapcsolatos mellérendeltségi viszonyt alkotva - helyhatározói alárendeltjei a harmadiknak, a főmondatnak. A mellékmondatok hordozzák a gondolat és a kép tere vonatkozó fontos elemeit, míg a főmondat az idő medrébe terel minden térbeliséget. A vers mondatának szerves kiegészítője az igeidők - „összeér” (jelen); „közelít” (jelen); „születtem” (múlt) - dinamikája. Benne a hol, a tér ma is változatlan jelenű egyidejűségébe oltja bele, ami történt ott, akkori múltbeli előidejűségét. Ezzel és az igék jelentésébe foglalt megszemélyesítéssel a tér tengelyévé teszi az időt. Amiről a kötet egésze szakadatlanul beszél a kezdettől egészen az utolsó költeményig.

Mint a Teremtő a teremtett világot, úgy hozza mozgásba, kelti életre emlékeiből szülőföldjét a lírai én. Különböző, szabad akaratú mozgásokat rendel egymáshoz: „Önmagát rajzolja a táj, /házat festek közepébe.” Majd a megszemélyesítéses - „rajzolja” - és a metaforikus - „festek” - cselekvéssort egészen földközeli, valóság - és nem poézis-gravitációját, hétköznapi mozgásba áramoltatja: „Elveszített, megőrzött terület, /bejárom határait.” (Bejárom”)

A lendületbe hozatalnak azonban idő és térbeli feltétele van. A fecskék visszatérése, az orgona virágzása, a frissen szántott föld részegítő illata, vagyis a tavasz jötte. Ám a teremtéshez mindez nem elegendő! Átváltozásra, metamorfózisra van szükség. „Tavasz vagyok” - írja, és annak sok részlete: „Rét, mező, /áradó patak”. Csak ekkor és így alkalmas arra, hogy a „Várostól faluig” vezető úton, „benőtt ösvényen” caplatva méltó és illő dolgokat mondjon immár nemcsak a valóságos, hanem az emlékezet teremtette szülőföldről is („Várostól faluig”).

Ezután sorakoznak a megelevenített részletek, a külön- külön is megálló, ám költői anyagukban rejtetten egymáshoz kapcsolódó ikonok a *Visszajárok*, *Maroknyi emlékezet*, *Évek gyűrzésnek*, *Végigszalad*, *Maradék vigasz* című költeményekben.

A lírai én ezekben a művekben más és más gondolati távlatba futtatja mindazt, amit látott, és most is lát, amit hallott, sőt most is hall. Ezen túlmenően pedig nemcsak gondolati

távlatot kap a látott, hallott érzéki benyomás, tapasztalás, hanem azt a költői eljárás teremtette szilárd pántot is magára veszi, aminek anyaga a kézzel fogható valóság és az emlékezésben létező valóság ötvözeté.

Két példát említek az iménti kijelentés igazolására.

Azt írja a *Visszajárok* című versben: „Örvénylik bennem a hazai táj, / magam előtt látom a Murát. // Talán a lét titkát is oldja / a folyó rohanó sodra.” A hömpölygő víz látványa a képzeletben örvénylő szülőföld látomásába ömlik bele, majd a hallgatva emlékezés hosszabb szünete után - ugyanis versszakhatáron vagyunk - a lét titkának a kérdésébe sodródni át. Nem ad rá expressis verbis fogalmi választ, ám a költemény út és folyó képei azt a tanítást sugallják, hogy a lét meghatározott nyomvonalon, jól mélyített mederben haladó, soha meg nem állítható, soha meg nem álló örök áramlás. Gondoljunk az „előzetes létmegértés” filozófiai tanítására!

A második példát a *Maroknyi emlékezet* című alkotásból veszem. Itt mindent a megszemélyesített képzeletben helyezett el. Idézem: „Méricskél a képzelet:” Itt és ekkor látja meg a kerti cseresznyefáról a Mura tavaszi áradását. Ez a képzet azonban mind verselési, mind szintaktikai (Értsd: mondatszerkesztési!) igen tömörítő megoldásával - tudniillik a szövegelőzményhez és a szövegekötkezményhez gondolatilag, képileg egyaránt szervesen kapcsolódva - a hallás új érzéktérületét illeszti a látványelemekhez. Idézem: „Tavaszi áradás: / Kodály- da!mok / Szekeresék udvarán.” Azután megismételve az előző költemény - hozzáteszem: és még sok más költemény - hosszabb szünetét, látszólag előre nem várható módon új, az előzményhez szabad képzetársítással csatolt megszemélyesítéses képpel zárja művét. Idézem: „S ami az ég felé mutat, / a fordulóban ott a kereszt.” Ezzel a zárással pedig a lírai én önmagát és az olvasót a gondolati, majd szellemi léttartományból a természetfölöttiséget megjelölve megmutató - ég felé mutató kereszt - lét egész tartományába invitálja. Ez pedig túlzás nélkül Sören Aabye Kierkegaard (1813- 1855) és Karl Jaspers (1883- 1969) egzisztenciára törő emberét állítja elénk. („Az egzisztencia az egyedi embert jelenti Istenhez (a transzcendenshez) való kapcsolatában”).

Más esetekben nem a gondolatiba, szellemibe vagy természetfölöttibe vezet a költemények képsora, esetleg a befejezése,

hanem megtart a tapasztalati életben. Csonkolt almafákat látunk, látjuk Bodrit a teraszon - igaz „kövületfehéren” - , vagy halljuk az emlékllovak biztatását: „Gyí, Fecske! Gyí Madár!”

Az eddig részletezett, emlékezetből és élő valóságból újra teremtett és mozgásba hozott világot még egyszer összegezi az *Arcodnak arcát mutatja* című költeménye. Összegezi, mert erről, mint szilárd talajról fog elrugaszkodni és továbbhaladni a kötet ez utáni verseiben.

A megszemélyesítéssel - „Múltadból kinő,” - indított költemény nem kevesebbet állít, mint azt, hogy a lírai én életének jelenét a gyökerekig, az emberi életet biztosító bensőségig, véráramig a múlt táplálja, élteti, és önmagához hasonlóvá formálja. Akár megárad veszedelmet és élhetést sodorva vízözönében - „Sodrában kő, homok. // Gyökereidet mossa a víz, / bejárja berkedet - / Megárad benned, / akár a Vérerek. //” - , akár elapad - „Ha utakat ropogtatsz, / kavicsos medrével üzen.” - a múlt jelenbeli énünkben látja önmagát és jelenbeli mi magunk saját magunkat a múlt itt hagyott tárgyi emlékeiben is: „arcodnak arcát mutatja / a ház, a hely és benne a folyó.”

Az idők - múlt, jelen - egymásba örvénylésének szemléletes jele a költemény szóképeinek a helye és mozgása.

Az örökkön nyughatatlan idő kifejező képei megfelelője a sok igei megszemélyesítés: „kinő, mutatja, mossa, bejárja, üzen”. Ezek minden versszakban jelen vannak az idő, a folyó és az út egymáshoz tartozásának mozgásos ábrázolására és a hozzájuk igazodó emlékező hangulat kifejezésére.

Az első versszakban azonban megjelenik egy másik képminőség az ember metonimikus-szinekdochés megelevenítésére: „arcodnak arcát mutatja / a ház, a hely és benne a folyó.” Az első „arc” szó valóban a megnevezett feladatot teljesíti. A második azonban azzal is, hogy az elsőnek játékos megisméltése, előkészíti a képváltást. A ház, a hely, a folyó arca kép ugyanis már nem részlete a megnevezett ember alkotta és természeti képződményeknek, ami azok egészére utal, hanem az emlékező lírai én szempontjából a lényeg kifejező jegye, mintegy az időbeli örökséget hordozó lelke. Ezért ez a második „arc” szóképp már a „genius loci”- nek, a „genius historiae”- nek a metaforája.

Ezt az átváltásos képjátékot viszi tovább a következő szakaszok képadata: „kő, homok, gyökér, víz, berek, vérerek, kavicsos meder”,

amelyeknek mindegyike messze több, mint szavak első jelentésében megfogható tárgy, dolog vagy jelenség.

Mindezt betetőzi a költemény zárata: a múlt- jelenű és a jelen- múltú idő olyan, mint „Vergődő halak síkossága / kezedben.” A „kéz” itt ugyanaz, mint az első „arc” szóképp. A lírai én, egyben az örök ember szinekdochéja. (Szinekdoché = rész az egész helyett!)

A „Vergődő halak síkossága” azonban ösképszerű szimbólum. A megfoghatatlan, a megérthetetlen, a mindig tovasikló, jót és rosszat magával ragadó idő jelképe.

Az emlékezés folyamatában az időélmény majdnem kizárólagos képévé válik a folyó, a Mura látványa és lelki jelenléte az emlékező émben. Ugyanis arra képes, amire a többi tárgyi, természeti emlék nem. A képben - „ Folyóvíz tükre:” - újabb, teljesebb képet ringat: „ég és föld egymásba ér. / Csillaglűktetés.” (*Egy haiku*). A parányi kiterjedésű helyszín - a folyóvíz költőtől látható darabkája - tágulni és emelkedni kezd - „ég és föld egymásba ér.” - , míg nem a kozmikus univerzum mérhetetlen kiterjedését ölti magára - „Csillag - lűktetés.” - , ugyanakkor pedig látványként visszatömörül abba a kicsi térbe, ahonnan vétetett. Tükördarabka, haiku és egyetlen ember tudata porszemnyi és gigantikus méretek befogadására, éltetésére egyformán képes. Ez is válasz a lét titkára.

Ennek a távlatosságnak rögtön megjelenik, ha nem is a tagadása, de részleges visszavonása: „Hazudhatnám is, / amit a folyóra bízam.” (*Hazudhatnám is*). A visszavonást a „hazudni” ige jelentése támasztja alá, míg a részlegességet az ígéhez csatolt ható ige képzője és a feltételes mód jele igazolja.

Képletesen szólva a kötet szövegének folyóján továbbvitette, áradásnak, vagyis az emlékrészletek megsokasodásának vagyunk a tanúi. Lásd a *Szétúsznak lépteim ; Folyót álmodom ; Ahová érkezem ; Idő- repeszek Parthoz ül; Amit a folyótól kaptam* című költeményeket!

A gazdagodásnak néhány elemét elevenítem föl csupán a kiragadott szavak, szó szerkezetek és szóképek segítségével: „beroskadt öltető, légből kiszakadt zümmögés, hársfaillatú szél, anyám fején kosárban mezőre induló ebéd, dűlőút, part széli lapály; fasor, varazsdi hegyek, múltat jelennel összekötő híd; „templomos kis falu”, fűzfák, jegenyék...”; „udvarok, kertek csendje”; „virágzó cseresznyefa”,

„sáros, poros kocsiút”, „útszéli kőkereszt”, „fák mögött a naplemente”, anyámat, apámat pihentető temető. „az áradó- apadó Mura”, „vízmosta kövek - ” ; vízben hintázó fűzfaág, fatörzs, uszadékfa, mint parthoz simuló emlék.

Ennek a magával ragadó lajstromnak egyik sajátosságát emelem ki.

1. Az emlékezetben megőrzött és költészetté transzformált kicsi és nagy elemek megfigyelésének részletező gazdagságát, tárgyi pontosságát, hűségét, atmoszférát teremtő erejét és életszerűségét.

2. A kézzel meg sem érinthető és elvont dolgok, benyomások, jelenségek érzékelhetővé tételét a metaforikus ábrázolással. Mire gondolkodok? A „légből kiszakadt zümmögés”, a mezőre induló ebéd, az „udvarok, kertek csendje” a parthoz simuló emlék, a múltat jellel összekötő híd megoldású képekre.

3. A listán felsorakozó emberek, természeti, művi konkrét és elvont tárgyak, szereplők tulajdonbavételét. - Lásd az *Ahová érkezem* című költeményt! - Mintha nem is a múlt felöltő emlékei, hanem a jelen érzékelhető dolgai lennének. Gondoljunk a költemény „Enyém” szakaszkezdő szavára.

4. Ezekkel a művészi eljárásokkal külső-belső, testi- lelki otthonná változik minden. Aköltő és a költő poézise által az olvasó otthonává is!

5. Végül, mindezt hogyan teszi? Úgy, hogy a ciklus legmagasabb élményi csúcsára vezet föl mindnyájunkat a kötetnek is a címét adó művében, az Idő- repeszek- ben. Mit tesz a költő? A mese - „Merülés otthoni mesékbe: / hullámok közt vízitündér” - gyermeket és felnőttet egyaránt magával ragadó transzcendenciájába igazítja a múlt, a jelen, a személyes élet valamennyi történést, emberi és tárgyi szereplőjét a következő megmerítkezéseken - mondhatom - , profán keresztelőkön átjutva. Minden rész váljon egésszé, az egész mélyüljön mindenséggé, és ekkor a mindenség és a mindenséget alkotó sorozat otthonná, valamennyiünk otthonává fog bensőségesülni!

Ismét azt mondhatom, hogy ez is válasz a lét titkára!!

Ezt a tanulságos, egyszerre mély és magas mesei *lebegést* cövekeli az előző, majd az ezután következő szövegekhez a *Találkozás a Murával* című költeménye, amely alighanem a kötet többi alkotásainál korábbi születésű. Erre utal a hely- és időmegjelölés: Graz, 1993. május.

Az otthonlét öröme, jó érzése, biztonsága, ugyanakkor szorongása ölt testet a könyv folytatásában: Lásd az *Arcomba szalad; a Három haiku; a Nyári délután volt; az Előhívod, a Szavakkal tapogatózol; a Fölsejlik, az Újra lehajolnék* című műveket! Lásd továbbá az ezeket más szinten - a gyermekkor örökléte szintjén - ismét előléptető *Gyűródik bennem* című költeményt!

Az öröm, a biztonságérzés, az otthonosság szavai, mondatai: „Az égről lesüt a lassú Nap.”; „madár- könnyű pillanat / szárnyat növesztő”; „virágzó gesztenyefák / fecskesuhanás”; „Forró nyári délután volt”; „Rád köszönnek ismeretlenek, / hagyod, hogy meséljenek - ”; „rokona vagy mindenkinek”; „Ott fekszem, ott nyújtózkodom / ezüstös homokon.”; „egy lapos kavicsért újra lehajolnék.”; „Füdünk, napozunk / kavicsos fövényen.”

A bizonytalanság, a szorongás kifejezései: „hideg- fehér tükörkép / jégbe oladó”; „tévelygünk a szekérúton”. „Ott a végtelen”; „s a lejtőn...//...// fennakadtunk egy szörögön.”; „Tapogatózol régi képeken.”; „Szavakkal tapogatózol”; „mállik a múlt a ház falán.”; „üres kutyaólbán / holt kuvasz szaga.”; „...apád / holtak nyelvén politizál.”; „Gyűjti a halált a temető...”; „ködfátyolban ellebegnek / hol nem volt utasok...”.

Önmagát és az eddig megismert költeményeket teszi az emlékezés mérlegére a *Gyűródik bennem* című műve.

Mi van a mérleg egyik serpenyőjében? Idézem: „Mintha öröklét fogná össze / gyermekkoromat: / a kitaposott gyalogúton / ugyanaz a kisfiú hajtja a karikát, / aki én vagyok.” Vagyis a kisfiú lírai én, a felnőtt kisfiú található ott! És mit tesz a mérleg másik serpenyőjébe? Idézem: „Egyik emlékből / a másikba lépek: / guggoló falusi házak / markomba töpörödnek. // Gyűródik bennem, / ami nincs már / ami elveszett.” Kicsivé zsugorodó, gyűródó, majd elvesző, semmivé oszló felnőttkori emlékeket az öröklét ragyogású gyermekség idejéből!

Íme, ismét valami a létezés titkából!

A kötet utolsó versei - *Öllezem; Költözik az idő; Rév nélkül; Szétbogozza, összeköti; Emlékeim forgatják; Ahogy a folyó; Visszatükröződik; Arccal a falnak* - a folyó, az idő, emlékezés hármásának az összefüggésében néhány végrendeletszerűen fontos dologra engednek rápillantani. Az egyik az eddig elmondottakkal, az eddigi kijelentésekkel való személyes azonosulás. Idézem: „Deréig állok a folyóban / hullám tördeli arcomat. // Öllezem a Murával, / a hellyel, / ahol születtem.” Ebben az

azonosulásban új tér-idő koordinátájú én születik meg. A tengerbe, mint legtávolabbi távlatba temetkező vadóc, szertelen folyó „Szétbogozza, / összeköti sorsomat”, „ahogy” a viszontlátás túlpartjára, (azaz emlékeim helyszínére) vágyva, „indulok hazafelé -”. Ugyanezek a költemények a kétkedés hangjai is. A lírai én kételkedik a múlt, az emlékezet, valamint a jelen, az élet azonosulásának valóságossá válásában, hiszen „a vízből” csak „visszatükröződik a kép. Holtágban / holt halászok arca -”.

A nincstelenség felismeréséig mélyül a mindenben való kételkedés és kilátástalanság. „Az idő elvégezte a dolgát,” - írja - /”mögöttem csak árnyak. / Anyám, apám halott // Elveszett annyi minden, / ... / nincs már házam, / nincs már telkem.” Mégis ebből a mélységből, elesettségből, vesztéségből, magányból a reménynek vékonyka ere, forrása fakad. Igaz, nem a múltból, nem is az emlékezésből, különösen nem a jelenből, a tevékeny életből, a jótékony időből, hanem abból a lelki-idegrendszeri minőségéből, amivel ebben a kötetben itt találkozunk először. Idézem: „De arccal a falnak, / ha elalszom, / álmomat még ott álmodom, / ahol megszülettem.”

Talán az álom irreális idejéből, vagy a múlt-jelen-jövő tagolású élet reális idejéből, vagy a kettő egymást érintéséből fakad föl a kötet záróverse, az *Ide írom* kezdetű halk, szerény és valamennyire elégikus vallomás. Vallomás a szülőföldhöz, a személyes kötésű egyetlen tájhoz, talán a hazához tartozás mély érzéséről. Meglepetést okoz, ahogyan a kötet kezdetén! Jelentések, értékek, képek váltása után az idő mivoltában következik váltás.

A kötet eddigi verseiben a lírai történések és események, életek és a lét a görögül khronosznak mondott tartammal, vagyis a folyamatban levő idő egymásutánjával volt mérhető. Néhányszor előre, múltból a jövő felé haladva, többször pedig hátra, a jelenből a múlt felé szállva. Ebben a műben azonban az antik görögség másik idő fogalmát kell előhívunk, a kairoszt. Ez a megnevezés az a kiemelkedő hely, dolog vagy idő, mely sorsot meghatározó döntés lehetőségét vagy felszólítását hordozza magában. A döntés pedig nem a szerencsétől, a fortunától, hanem szabad választásunktól függ. Bizonyosággal az idézet: „Ide írom a papír partjára: / nem vagyok hazátlan, / nem vagyok idegen -, // folydogálok a Murával / a határszélen.”

Budaházi Tibor: Tér rajz I., II., akril, farost